

VISOVAČKA KNJIŽNICA

Teofil Ivanić

Prve vijesti o Visovcu kao samostanu, prema prof. Soldi, potječu iz 1400. godine. Tada se on naziva Lapis Alba (Bijela stijena). Prvi njegovi stanovnici bili su pustinjaci sv. Augustina. Oni su sagradili malen stamostan i crkvicu posvećenu sv. Pavlu apostolu. Nakon njihovog bijega pred Turcima, koji su vioriski pustošili sva naša područja, a navlastito ovaj otočić zbog njegove prirodne prikladnosti, u napustjeli samostan useliše se franjevci oko 1445. god. Otada, s kraćim prekidima, on će biti trajno u njihovom posjedu — kulturnom i duhovnom.

Prva bilješka o kulturnom nastojanju potječe iz 1705. g. Tada se naime spominje visovačka knjižnica (libreria), a navode se samo dvije Biblije. Jednu je, prema zapisu, donio lektor SILOV, koji će kasnije postati »redovnik pun kreposti«, a pisana je »gotičkim« slovim.

Pobliža određenja o tom kulturnom žarištu donijet će nam godina 1751, kada se kaže da je o. Ivan VUCIĆ »nabavio dosta knjiga raznih autora i darovao ih samostanu«. Čak se u noti od 11. listopada 1756 (vidi prilog) navodi i popis knjiga koje je Vucić dao samostanu. U prijepisu prof. Solde navedeno je 35 knjiga sa sumom vrijednosti. A, prema bilješci, još je mnogo knjiga, no nisu ovdje uvrštene. Nešto kasnije, godine 1781, gvardijan o. Mijo BILUŠIĆ iz Promine sredio je knjižnicu te napravio police koje je »providio žicama«. Prostorija je bila u sredini samostana — »šala«, ispred staroga augustinskog klaustera. Kako se tijekom vremena samostan širio i nadograđivao, knjižnica je dobila vidno mjesto, u prizemlju, gdje se i danas nalazi. Zaslužni su za to o. Dane KLARIĆ i prof. Šime Urlić. No to je već naše stoljeće. Poretku knjiga, čini se, dao je posljednju riječ bibliotekar o. LULIĆ.

Kada ta vrijedna baština ne bi imala i drugih dimenzija osim selidbenih, ne bismo se na njoj dugo zadržavali. Tko pozna, međutim, kulturnu i povijesnu ulogu franjevaca u krvavoj putanji hrvatskoga naroda, lako će zaključiti da taj »znanstveni hram« krije i rijetke vrijednosti, koje je mogla zaštititi samo plemenita ruka. Počnimo stoga od najviših vrijednosti koje ovdje žive brižno zaštićene.

Među mnogim vrijednostima najveće bogatstvo ove knjižnice svakako su inkunabule. Prof. o. Soldo spominje da postoje tri uzorka, ali imenuje samo jednoga. Izvješće prof. Urlića nešto je opširnije i potpunije, te sam, prebirući to bogatstvo u deset divnih dana koje provedoh na tom otočiću 1968, mogao ustanoviti da je on i iscrpio uglavnom sve znamenitosti. To se navlastito odnosi na inkunabule. Prof. dr Josip BADALIĆ u knjizi »Inkunabule u Hrvatskoj« spominje i navodi također tri knjige pisane prije 1500. godine, što se smatra graničnom situacijom za štampanu riječ.

Kako u svojim naporima nisam mogao preko iskustva prof. Urlića, koristiti ću se njegovim radom, makar je on mnogo više napisao o tome nego ću ja ovdje iznijeti. Meni su preostale samo bilješke, jer je izvorni rad u Franjevačkom samostanu u Sinju, i dostupan je o. Soldi, koji me i poticao na rad o visovačkoj knjižnici, ili će on pisati, kako mi je govorio. ŠTO i KAKO se desilo, rekoh naprijed. Povremeno, ipak, iznosit ću i svoja zapažanja, jer je, u biti, ta knjižnica još uvijek nesređena i neistražena.

1. Rijetkost prvog reda, u čemu se svi slažu, svakako su AESOPI FABULAE, lat. et ital., Brixiae, Boninus de Boninis de Ragusia, MCCCCLXXXVII (1487), dakle: Ezopove basne, koje je tiskao i ilustrirao tiskar iz Dubrovnika — Dobriša Dobričević, rodom iz Lastova. Knjiga je ukrašena sa 67 slika i u drvenom je uzevu.

2. Druga knjiga, koja je mnogo raskošnija jer je rese inicijali i crveni vez, bilježi se kao: Liber qui appellatur MAMOTRECTUS, Venetiis, Franciscus de Hailbrun, MCCCCLXXXIII (1483), 8. lat. Kasnije je dodano da je autor frater Marchesinus a Regio ordinis Minorum.

3. Imenujemo, dakle, i treću vrijednost, to više što je to: PRIMUS ET SECUNDUS LIBER SENTENTIARUM JOANNIS SCOTI. Impensa et industria Bernardini de Novaria impresus Venetiis 1490, die 17, mensis Julii, 4. lat. ta knjiga, raskošna ali oštećena, zadnji čas je dala podatke o svojem postanku. Na kraju, neposredno iznad oštećenja, stoji godina njezina postojanja. Makar je prof. Soldo ne spominje, moje osvjedočenje, kao i zapis prof. Urlića, mislim da su dovoljni za njenu vremensku pripadnost.

4. Četvrta vrijednost, koja je zastupljena čak u duplikatu, makar s nekim jezičnim greškama i nedostacima, donosi nam jasno mjesto i vrijeme svojega izdanja: BERNARDINUS DE BUSTIS MARIAE DE EXCELLENTIIS REGINE CELI, Mediolani, Leonardius Pachel MCCCCLXXXIII (1493), die XXI mai, 8.

Po jednom izvješću, koje sam kao bibliotekar dobio u pripremama za svoj rad, Visovac ima 14 inkunabula. Kako su mnoge knjige u graničnoj situaciji, da tako kažem, dakle tiskane samo par godina nakon 1500, voditelj visovačke knjižnice jednostavno ih je ubrojio u inkunabule. Zasad je izvjesno da te knjige ne spadaju ovamo, ali bih se ipak osvrnuo na jednu od njih, koja je barem problematična. Budući da je knjiga oštećena, ponovo je uvezana te vješto i marno popravljena. Na dnu prve stranice, tintom napisano, stoji: 1497. godine. Bilježaka je mnogo, ali kako su nečitke, ni u inventaru knjiga nije naznačeno mjesto izdanja. Naslov joj glasi: Divini Dionysii Aeropagitae atheniensium episcopi et galliarum apostoli coelestis hierarchiae liber ad Timotheum ephesinae civitatis episcopum. Makar ju je, s obzirom na opremu, teško ubrojiti u inkunabule, ali neka bude spomenuta barem kao problematična. O tom problemu »problematičnosti« htio bih reći još nekoliko riječi, to više što je takvih knjiga mnogo. Ne bih se usudio reći da knjiga nema vrijednost, ako je tiskana samo par godina nakon određene granice za inkunabulu. Redovito, na mnogim od tih primjeraka stoji kada i kako je knjiga dospjela ovamo. Marljiv i uporan istraživač, s mnogo vremena, naravno, mogao bi napisati povijest ove knjižnice, ako bi prodro u te bilješke. Tako, na primjer, vrijedna knjiga: Scripta sacra contra incredulos propugnata — 1791. nosi bilješku gdje čitamo da je bila vlasništvo sjemeništa u Sankt-Wolfgangu: Ad seminarium St. Wolfgangi. Djela pape Grgura Velikog, Paris, 1542. — Liber novitiatus societatis Jesu in Provincia Rheni. Djela sv. Justina, Paris, 1554, nalazimo u tri različita vlasnika širom Evrope, a kao posljednji spominje se 1854. neki Eich. Postoji potom cijela jedna serija lijepo uvezanih knjiga, koja je imala toliko dugu putanju, a kao posljednji spominje se župnik u Buchholzu: Franjo Henrik Varent — Ex libris Fr. H. Varent. Na Fleuryevoj Historia ecclesiastica (Augustae Vindictorum et Oeniponti 1758) u 24 sveska, kao prvi vlasnik iz 1779. zapisan je neki Breckheimer Heinrich Varent, administrator in Oberpleis num vero parochus in Buchholz. I tako redom, mnoge i mnoge nose takve bilješke.

Stjepan ZLATOVIC, pjesnik i tihi duhovni i kulturni radnik, rado je sabirao za visovački samostan. Po mišljenju prof. Urlića, i dvije knjige kojima su se služili pravoslavni svećenici dospjele su na Visovac. Prvi je MESECSLOV, Moskva, 1785, na kojem stoji bilješka: Na 6 setembra 1828. sij knjižnicu Mesecoslov darova mi moj sin Nikola Plavša svome ocu popu Jovanu Plavši kapelanu u Golubiću. Kasnije je nadodano i ime drugom rukom, s časnim titulama, kako primjećuje prof. Urlić, Gerosima Zelića (1752 — 1828) »arhimandrita Krupe i vikaria generale u provinciji Kraljevstva dalmatinskoga.« Druga je knjiga Bolle delli beatissimi pontifici Leone X, Clemente VII e Paolo III circa li privilegi de' Greci con decreto dell' eccellentissimo senato di Venezia intorno li matrimonii tra Greci e Latini . . . In Venezia 1762. apresso Demetrio Teodosio.

Domaća kulturna baština također nije zanemarena. Tu je, u prvom redu, pet izdanja Divkovićevih BESJEDA; dva iz godine 1616. a tri iz 1704. Na izdanju iz 1616. stoji glagoljicom napisano: Na 1643. miseca novembra na dni 21. ja do(n) Martin Matešić kada bih doša' na misto g. don Jadre Turutinovića (što Urlić misli da je greškom napisano umjesto Trutinovića) za paroka u Tisno. Dalje saznajemo da je knjigu spasio S. Zlatović, koji je na njoj bosanskom ćirilicom napisao: »Neka se znade! Ja fra Štipan Zlatović imad ovu knjigu mukte u Šibeniku od jednog prijatelja, koji za malo uze je misleći je derati za potrebe dućanske.« Na jednom primjerku iz 1704. ima najprije latinska bilješka, miješana

s hrvatskim, pisana bosanskom ćirilicom: Ad usum fratris Antoni Jurić od Rupa, anno Domini 1785, a zatim slična hrvatska bilješka napisana također bosanskom ćirilicom: Na službu oca fra Ante Jurić iz Rupa na 1790. Pisa na chirlovićim.

Tu je i Benedikt ZBOROVČIĆ koji nam ostavi PIŠTULE I EVANĐELJA, tiskane u Mlecima 1543. BUDINIĆEVA SUMA NAUKA KRSTJANSKOGA složena je časnim naučiteljem Petrom Kanisem u Rimu 1583. a potom i Divkovićeve NAUK KRSTJANSKI tiskan u Mlecima 1611. god. MARULIĆ se časno smjestio u ovaj zbor drugim izdanjem svoje JUDITE, Mleci, 1628. Marna ruka sačuvala je i KAŠIĆEV Ritual rimski iz 1640. štampan u Rimu. DVA BUKVARA — glagoljski i ćirilovski nose i različita mjesta tiskanja. Prvi je ugledao svjetlo dana u Mlecima 1763, a drugi u Rimu 1739. ORBINI nam ostavi OGLEDALO DUHOVNO iz 1628. što časna braća ne zanemariše. Izuzetna vrijednost ovoga samostana svakako je rukopis Gašpara VINJALIĆA: Povijest Kandijskog rata. Napominjem da sam knjigu imao u rukama, jer mi je o. Jerko Lovrić odmah pri dolasku s povjerenjem pokaza. Inače taj je vrijedan rad donijela Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u svojoj 189. knjizi kao Compendio storico. JAKOBOVIĆEV Riječnik nosi oznaku da je dovršen 1710. s dužim objašnjenjem: Iste liber descriptus est anno dni 1710. Ego incepti hoc scribere post Nativitatem Dni et descripti et finitum est ante dominicam in albis. Ego Mathias Jakobovich descripsi. Kad smo već kod riječnika, potrebno je naglasiti da ih je više, no redovito u rukopisnom izdanju. Gramatikâ latinsko-talijansko-hrvatskih također je mnogo, no opet za unutarnju upotrebu, što će reći da su dozele samo rukopisno ostvarenje. Uz već spomenuta nastojanja o. Stj. Zlatovića, vrijedni su rukopisi P. Bačića, a potom crkvene kompozicije o. Petra Kneževića, njegove nabožne pjesme, i na kraju, rukopisni bravijar Paškala JUKIĆA. Još su mnogi rukopisi, slavna LJEKARUŠA, i razne propovijedi iz 17. i 18. stoljeća koje su pisane latinskim, talijanskim i hrvatskim jezičnim izrazom, a pisom — bosanskom ćirilicom, dok je ipak jedna, iz Tijesnoga, sačuvana na glagoljici.

Ovdje bih spomenuo jednu primjedbu prof. Urlića. Naime, za župske matice iz Tijesnoga on kaže da ih nisu pisali fratri nego popovi glagoljaši, hoteci time pobiti mišljenje dra Jelića koji misli da su matice franjevačkih župa u Dalmaciji u 17. i 18. stoljeću bile pisane glagoljicom. Urlić naglašava da su župnici krivo izvijestili Jelića kada ih je pitao za knjige i pismo »ne razlikujući rukopisna slova glagoljska od ćirilskih.« U svojoj se tvrdnji učvrstio kada je pregledao knjige u Drašnicama, za koje je dru Jeliću rečeno da su pisane glagoljicom, a on se osobno uvjerio da su pisane bosanskom ćirilicom. Nakon toga prof. Urlić točno citira gdje je dr Jelić objavio svoje radove, ali napominjem da mi nije dovoljno jasno što je Urlić htio dokazati tom činjenicom. Gubljenje glagoljice i utjecaj franjevačkog duha iz Bosne, što li?

Kako sam do sada uglavnom govorio o iskustvima prof. Urlića, koja su se poklapala s mojima, iznio bih sada nekoliko svojih zapažanja. Ne mislim da time manje pridonosim osvjetljenju ove kulturne riznice.

Budući da sam kao bibliotekar tražio neku zakonitost po kojoj su knjige složene, rečeno mi je, u što sam se i sâm uvjerio, da knjižnica nije dovoljno uređena. Izgleda ipak da je, barem u početku, format bio presudan. Kako su inkunabule izložene u ZBIRCI te tako dostupne mnogobrojnim posjetiocima, koji svake godine u tisućama prođu kroz ove tihe odaje, vrednije knjige našle su svoje utočište u posebnom kutu, što je znak da je fond ipak temeljito pregledan. No kažem, iduća podjela nije bibliotekarski izvršena, jer se, npr., uz izdanja Akademije iz Zagreba i Matice hrvatske, mogu naći stariji uzorci i k tome drukčijeg karaktera. Pošao bih stoga slijedom svojega iskustva.

Jednu bih vrijednu knjigu odmah istakao, nitko je ne spominje, a meni je, budući da je na polici kraj kartoteke, odmah zapela za oko. Tiskana je čak 1536. god. Djelo je REMIGII EPISCOPI ANTISIODENTIS, VIRI SUO TEMPORE FACILE DOCTISSIMI.

Knjiga sadrži do sada nepoznate psalme Davidove, a liber je »nunc primum luce donatus« s ukusnom opremom i inicijalima. Ako je već naš Siksto V u vječnom gradu »papovao«, kako kaže Matoš, ja bih spomenuo, jednu od

brojnih, BIBLIJU, koja nosi ovu oznaku: BIBLIA SACRA VULGATAE EDITIO-NIS SIXTI V, Venetiis, 1731. A tko može prešutjeti Farlatijev ILLYRICUM SACRUM koji je kompletan i dobro sačuvan, ili radove don Frane BULIČA s posvetom? Usudio bih se ovdje spomenuti i djelo POVIJEST BOSNE (De regno Bosniae, Venetiis, 1781) gdje začuđuju precizni podaci o njezinu zemljopisnom položaju. Nakon početne tužaljke, pisac se s mnogo nade obraća budućnosti, kiteći svoj pjev raskošnim atributima. Tu se Joannes Contromanus oslovljava kao Banus Bosnae, totius Illyrici... a njegova kći Diana, koja je rano umrla, dobila je natpis na grobu: Diana Illyrica, illustri ex genere nata, que assidue religiosa vita vixit. Potom odmah Daničić: Mala srpska gramatika, Beč, 1850, a nakon toga mnoge poučne knjige o govedarstvu, pčelarstvu, povrćarstvu, svilogojstvu, voćarstvu itd. Obilno je zastupljena knjižnica Društva sv. Jeronima i djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Naponi Jakova Tomasovića nadoše ovdje svoje zbježište s njegovom »Jadranskom vilom.« Spomenimo ovom prigodom i Čubranovićevu Jeghupku koja je posvećena »Prisvjetlom gospodinu dru Gaju, sloxniku i uredniku Danice i narodnih novinah illirskich... u velikoj Illirii« što svojom rukom napisao Antun Casnacich. Tu je i l' Osmaniade poema epico di Gian-Francesco Gondola di Ragusa dall, Illirico in Italiano tradotta per Marc-Antonio Vidovich di Sebenico, Ragusa 1838.

Jedna je knjiga posebno privukla moju pažnju, to više što u inventaru stoji bilješka: Vinjalič-Bomman. Bommanovo sam ime pronašao na par mjesta, no Vinjaličevo nigdje. A već prije spomenusmo Vinjaličevo značenje. Ili je to možda isto ime? Naslov glasi: Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna in libri dodici compendiate, alla gloriosissima veneta illirica nazione. Tiskana je u Veneciji 1775, a na knjizi je tintom dodano: del conto di Visovac.

Mislim da bi nas predaleko odvelo, ako bismo nabrajali sve knjige tiskane između 1500. i 1600. jer ih je doista mnogo. Već smo o tome i rekli nekoliko misli, makar i uopćenih. Ni u kojem slučaju ovo nije posljednja riječ o ovoj riznici. Njezinu pravu vrijednost treba tek otkriti. Jednim izrazom mogli bismo reći: to je hram romanskog duha. Njemačke knjige su dosta rijetke, makar je ugođaj cijele prostorije, s visokim svodom i diskretnim svjetlom, dopustimo. faustovski, gdje se osjeća duh stoljeća. Velebno Augustinovo djelo pridonosi tom dojmu, jer odiše starinom i raskošću. Štampano Basileae 1569. ex Officina Frobeniana, per Ambrosium et Aurelium Frobenios, fratres, kako stoji na prvom svesku treće knjige. Djelo je posvećeno Reverendissimo in Christo patri, eidemque clarissimo principi Alfonso Fonsecae, archiepiscopo Toletano, totius Hispaniae Primati, DES. Erasmus Roterdamus, S. D. Nakon Erazmova pisma (Epistola Erasmi anno MDXXIX) slijedi Index operum divi Aurelii, censuris Erasmi Roterdami. Odmah do Augustinova djelo je sv. Ambrozija, izdano također Basileae, no nešto kasnije, naime MDLV. Potom kao da je nastupio trenutak hrvatske kulture: Tomić, Draženović, Đalski, Akademija, Matica, a promijenila se i ruka u inventaru. Palmotićeva KRISTIJADA potječe čak iz 1670, tiskana u Rimu.

Enarrationes Evangeliorum per Calistum Placentinum, štampane Venetiis MDL, nemoguće je prešutjeti s tehničke i umjetničke strane; inicijali su posebno raskošni. Pisana je u stupcima. Na vrhu svakog stoji ovako: Anni Mês Dies, što se isključivo odnosi na Isusov život. U idućem tekstu pisac je sve sveo na početna slova, ovako dakle:

A	M	D
32	4	25

što znači: u 32. godini života, 4. mjeseca, a 25. dana. Efektno je izrađena i zemljopisna karta Palestine. Bilješka kaže: Coutus Visovanensis 1765.

Aristotelova djela iz 16. stoljeća veoma su česta. Jeronimova BIBLIA, tiskana u Veneciji 1511, stigla je ovamo 1748. kako nam opet pomaže bilješka na naslovnoj strani. Spomenuo bih još nekoliko knjiga koje su gotovo inkunabule, te su, kako smo vidjeli, prvotno i bile tamo smještene. Pri tom, u prvom redu, mislim na onu pod inventarnim brojem 3991, jer stoji da je SPECULUM FRAT-RORUM MINORUM ET MONUMENTA ORDINIS MINORUM, kako se knjiga

zove, tiskana 1523, makar na njoj nisam mogao nigdje pronaći. Na kraju knjige, olovkom dodano, stoji 1511. Knjiga je upotrebom dosta oštećena. Druga knjiga iz istog vremena opet tintom nosi — Venetiis 1513. Kako nisam povjerovao tim podacima, tragao sam po cijeloj knjizi, i tek sretnim posredovanjem o. J. Jankovića pronadodmo pri kraju, na vrhu jedne stranice: *Impressum Venetiis MDXIII*. Tako odahnuh. Podjednake vrijednosti mislim da je i knjiga *Opera magni Basilii*, štampana u Rimu 1515. godine, i još mnoge. Ali spomenimo ipak: *LIBELLUS confessionum venerabilis in Christo patris fratres Raphaelis de Sancto Georgio Ordinis fratrum heremitarum S. Augustini, Mediolani MDXVIII*, i zatim knjigu najbogatiju bilješkama *Lucii Joannis: Gramatices institutiones, Neapoli 1508*. *Summa Angelica* također spada ovdje jer je »*Bibliotheca Vissovicensie*,« a tiskana je 1504. godine u Veneciji.

Kao interna samostanska vrijednost čuva se rukopisna gramatika iz 18. stoljeća djelo o. Andrije Bujasa iz Doca (Šibenik). No svakako svojom internom vrijednošću prednjači: *Prima gramaticae institutio pro Tyronibus illyricis accommodata A. P. F. Thoma Babych ... Provinciae Bosnae Argentinae, Venetiis, MDCCXII*. To je prva tiskana latinsko-hrvatska gramatika o. Tome Babića, gvardijana visovačkog.

Prema inventaru, koji je pisan raznim rukama, knjižnica ima 6103 knjige. Ali prema svim procjenama, ukupan broj je oko 9 tisuća. Knjige i časopisi još neinventirani nalaze se u podnožju ispod staklenih polica. Letimičnim pogledom ustanovio sam da su to časopisi, bilo HRVATSKA PROSVJETA, HRVATSKA SMOTRA, ili ACTA ordinis fratrorum minorum. Posljednja je inventirana kao da je vremenska granica knjižnice. Vremenu, koje je ovdje stalo, treba upornim radom dati novu i stvaralačku dimenziju. Ovaj napor nema velike pretenzije on je samo **ponukovanje** braći da raspire što je pod pepelom. Mnogo će im u tome pomoći, uostalom kao i meni, radovi oo. prof. Urlića, prof. Solde i Pulićeva knjiga »*Krkom uzvodno*.«

UREDNIŠTVO JE PRIMILO I PREPORUČA

Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, I sv. str. 541, Zagreb, 1970, biblioteka Vrela i priinosi. Narudžbe: oo. Isusovci, Palmotićeva 33, Zagreb.

Jordan Kuničić, *Smiijemo li kritizirati francuske biskupe?* Izdalo i narudžbe prima: HKD sv. Cirila i Metoda, Trg kralja Tomislava 21, Zagreb.

Upute naših biskupa o enciklici Humanae vitae, Zagreb, 1970. HKD sv. Cirila i Metoda.

Rudolf Brajčić, *Temeljne misli o sakramentima*, Zagreb, 1970. (ciklostil). Izdao: Filozofsko-teološki institut, Zagreb, Jordanovac 110. Knjigu posebno preporučamo svećenicima i bogoslovima.

Z. Plenković — Lj. Stipišić, *Dječja zvona*, zbirka duhovnih pjesama, Split, 1970. Narudžbe: Uprava Ilista Marija: Split, Kazališni trg 3.

Yves Ivonides, »*Mučenik iz Kreštimirova grada*« (životopis sv. Nikole Tavelića). Narudžbe: Uprava Veritasa, Zagreb, Pavleka Miškine, 31. Cijena: 2.50 din.

Josip Antolović, *Naš Majo*, Zgb, 1970. Narudžbe: autor: Voćarska 106, Zagreb.

H. Sienkiewicz, *Quo vadis*, Zgb, 1970, HKD sv. Cirila i Metoda.

Danijel Dragojević, *O Veronici, Belzebubu i kucanju na neizvjesna vrata*, biblioteka Kolo, Zagreb, 1970.

Veljko Vučetić, *Meditacije*, Split, 1970, biblioteka mogućnosti, MH — Split, Narodni trg 4.

Jerko Ljubetić, *Mrežanica*, Split, 1970, biblioteka mogućnosti, MH — Split.

Duboko je korijenje — Suvremena albanska proza u Jugoslaviji; Vertikale — Suvremena albanska poezija u Jugoslaviji, Split, 1970, biblioteka mogućnosti, MH — Split.

Vjesnik Nadbiskupije splitsko-makarske, dvomjesečnik, Split, Zrinjsko-frankopanska 14. Preporučamo posebno svećenicima i katoličkim intelektualcima.